

SZÁLLÁSI ÁRPÁD: A KÖLTŐ VAJDA PÉTER (1808–1846) MINT NÉPSZERŰSÍTŐ ORVOSI SZAKÍRÓ

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

*„Oh e hazában olyan sok jeles
Sírján ingatja vándor fuvalom
A feledésnek tüskebokrait...”*

E mottónak szánt sorokat Petőfi Sándor írta 1846 telén Vajda Péter halálára. Az ifjú titánpoéta benne a függetlenség hőjét siratta el. Egy másik költő még Petőfinél is jobban sajnálta, hiszen közeli rokonát, jötevőjét, szellemi irányítóját veszítette el örökre, akinél Pesten két esztendeig lakott, és általa ismerkedett meg az irodalmi élettel. Ez a közletről érdekelt költő Vajda János, később az Arany és Ady közötti korszak magányos óriása.

Vajda Péter a Veszprém megyei Vanyola községben született 1808. január 20-án. Középiskoláit Sopronban és Győrött végezte, majd beiratkozott a pesti orvosi fakultásra. A reformkor felidézte nemzeti érzés hevületében utólag úgy tűnik, a természettudományokat képviselő orvosok között legalább annyi volt a verselő, mint – az egyoldalúság ellen tüntetve – manapság. Így például Vajda Péter és Garay János, akik végül is a literatúra kedvéért otthagyták a medicinát. Garay átiratkozott a jogra, Vajda Péter pedig – ma már nehezen tisztázható körülmények között – az 1831–32. évi kolerajárvány alkalmával kitört diákzsendülés szervezésének a gyanúja miatt az egyetemről távozni kényszerült.

Azonban, mint az alábbiakból kiderülni kívánczik, nem lett obsitosa a medicinának. Az első orvosi könyvének már a címe is merészül bizarr: 'A' férfiaság. Oktatás, mint kell a' hímerőt vagyis férfiúi tehetséget kifejteni, gyakorolni 's vissza szerezni. A' hajdan és jelenkor tapasztalásai szerint ifjak és férfiak számára írta Vajda Péter'. Megjelent Kassán 1835-ben. A könyv a biedermeieri álszemérem és a lelkiző romantika korát tekintve meglepően józan biológiai szemléletű. Párhuzamot von a növény- és állatvilág szaporodási hasonlatossága (s természetesen különbözősége) között, misztikaoszlató nyíltsággal, tőmondatos érthetőséggel. „A' nemzés míveletének józanul bátorságosan mellékindulat nélkül szükség történnie”, ami alatt nem a szerelmi szenvedély veszélyét, hanem inkább az okatlan félelem gátló hatását érti.

Nagyon érdekes (bárki ellenőrizheti a 31–32. oldalon), hogy a fehér embert az elpuhulástól, „fekete testvéreinket” pedig a járomba fogástól félti. Ime a négerkérdés korai jelentkezése.

A szexualitásban nemcsak a fajfenntartás módját látja: „A' természet czélja örökre az marad, hogy fajunkat szaporítsuk. Ezért kötötte a' nemzés munkálatát a' legnagyobb gyönyörrel öszve; ezért ada meg egy könyven nem győzhető ösztönt mind a' férfiú mind a' nő vérebe, ezért teremté a' mindenben nyakaskodó ember számára a' szerelmet, hogy előbb a' lélek lélekkel olvadva össze vonja maga után a' test egyesülését.” Persze a szertelenséget nem helyesli, megintcsak nem álerkölcsei, hanem biológiai alapon: „Mértéket tartani okos

gazdálkodás; általa a' test erős marad, az idegek megtartják ingerlékenységöket, s a' hím hosszan férfiú maradhat, pirulni nem kénytelen, hanem erejében büszke.” Felesleges bizonygatni, mennyire okos írás ez, s érvényes akár napjainkra is.

Ugyanebben az évben (1835), ugyanabban a városban (Kassa) jelent meg 'A szépipítés mestersége...' című kozmetikai tanácsadója, amely nyelvünkön ugyancsak úttörő jellegű.

Talán legjelentősebb szakkönyve az 1836-ban Pesten megjelent 'Növénytudomány. Magyar–latin fűvésznelv és rendszerisme. Orvos, gyógyszeresek, kertészet 's kiváltképpen a' fűvészetet tanító nélkül tanulni akarók számára'. E könyvről Gombocz Endre növénytan-történetében említést sem tesz, pedig egyik jeles botanikus professzorunk szerint jóval több egyszerű kompilációnál.

Tulajdonképpen az 1807-ben megjelent Diószegi–Fazekas-féle 'Fűvészkönyv' és Barra István 'Növénytan'-a (1841) közötti összekötő kapocs. Annál is inkább, mert míg a híres debreceni herbáriusok Linné rendszerét, a pesti Barra főorvos Decandolle beosztását követi, addig Vajda Péter mindkettőt. Sőt ismerteti Jussieu és Oken osztályozását is. Nyelvét, mint ahogy az előszóban is írja, „Pólya doctor úr természettudományi mívészótárából” vette. Hatástant nem ír, függelékül azonban tanácsokat ad a növénygyűjtemények készítéséhez. Ebből az derül ki, hogy ő maga is gyűjtő volt.

Több orvosi vonatkozású könyvet nem írt. 'Őszinte beszédek' című kötetében (Kassa, 1837) még olvasható a „növény-, állat-, ember-nevelésről”, de ez már erősen elhajlás a szépirodalom, pontosabban a bölcselkedés felé. Aztán termékeny szépirodalmi évek következnek. Írt verset, prózát, szorgalmasan fordított, főleg Shakespeare-t. Igazi reformkori közíró volt, minden kérdésben otthonos, a javító szándékokban illetékes. Nem is nézték jó szemmel az illetékesek, s azért vonzódott hozzá Petőfi Sándor. Meg rokona, a radikális szemléletű remete, Vajda János.

Megemlítendő, hogy 1837-ben az Akadémia, 1840-ben a Kisfaludy Társaság tagja lett. 1841-ben a Magyar Természettudományi Társulat őt választotta első főtítkárává, de amikor a társulat a Királyi jelzöt felvette, ő tüntetésképpen kilépett, és elfogadta a szarvasi gimnázium meghívását, ahol 1842–46 között tanított.

A költő-író számon tartja az irodalomtörténet, s csak a medikusévei miatt nem osztozna vele az orvostörténet. De nem lett végképp hűtlen a medicinához sem, ez irányú műveit Győry bibliográfiája annak rendje-módja szerint besorolja. Karaktere jellemzéséül idézzük tovább Petőfit:

Az én könyűim hadd omoljanak
A függetlenség bajnok férfjáért.
Ki e hajlongó, görnyedő időkben
Meg nem tanula térdet hajtani,
Ki sokkal inkább hajtá le fejét a
Szabad szegénység kőszikláira...

Sok baja volt a cenzúrával, felvilágosító beszédeiért sokat zaklatták. Szarvason hunyt el 1846. február 10-én. Nem volt sem jelentős költő, sem jelentéktelen közíró. Orvosi könyvei ez utóbbit feltétlenül bizonyítják.